

MEYVE VE TÜRK SANATLARI BAĞLAMINDA ELMA APPLE IN THE CONTEXT OF FRUIT AND TURKISH ART

Filiz Nurhan ÖLMEZ¹

ÖZET

Bitkiler, çiçekler, meyveler Anadolu'nun tarihi boyunca süsleme ögesi olarak yer almıştır. Meyveler ve elma halk hikâyelerine, masallara, destanlara, şiirlere, geleneklere konu olmuş, rüya yorumlarında, mitolojide yer almıştır. Elma, Türk mitolojisinde kutsal sayılan ve meyvesi yendiğinde, kişiye ölümsüzlük kazandıran ağaçlardan biridir. Türk kültüründe elma, ölümsüzlük, erkek çocuk, murat, soyun devamlılığı, güzellik, bekaret, verimlilik, ebedîlik, gençlik, kuvvet, sağlık, sevgi, yaşam, bağlılık, barış, iyi niyet ve hatta inancı yani sembolize etmektedir. Elma köşk, çeşme, cami gibi mimari eserlerin süslemelerinde genellikle elma ağacı olarak, minyatürlerde genellikle meyve tasviri olarak, mezar taşlarında hem ağaç, hem meyve, bakır işlerinin süslemelerinde yapraklı meyve olarak kullanılmıştır. Osmanlı saray kumaşlarında ve Anadolu işlemelerinde, halı ve kilim dokumalarında, el örgülerinde, yöresel giysilerinde, yazmalarda, elma ağacı, elma meyvesi, çiçekli elma dalı şeklinde tasvir edilmiştir. Güzel kokusu, rengi, biçimi nedeniyle elma, dokumalara motif olarak girmiş, desenlere adını vermiştir. Bu makalede halk kültüründe, mitolojide, sanatın çeşitli alanlarında süsleme ögesi olarak kullanılan elma, renk, biçim ve form özellikleri açısından ele alınmış ve sembolik anlamları irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk sanatı, süsleme sanatı, elma motifi, bitkisel motif, desen, el sanatı.

ABSTRACT

Plants, flowers, fruits, throughout the history of Anatolia have been as a decorative element. Fruits and apple has been the subject of folk tales, fairy tales, epics, poems, traditions, took place in interpretations of dreams and mythology. Apple is one of the trees accepted holy and when eaten its fruit gives people the immortality. Apple symbolizes youth, immortality, boy, desire, and the continuity of lineage, beauty, virginity, fertility, eternity, youth, strength, health, love, life, loyalty, peace, goodwill, and even faith in Turkish culture. Apple has been used often in the decorations of architectural monuments such as mosques, pavilion, and fountains as apple tree, in the miniatures as depiction of fruit, in grave stones both trees and fruits, in the decoration of copper works as leaf fruit. It is depicted as apple tree, apple fruit, in the form of flowering apple branch in Ottoman palace fabrics and the Anatolian embroideries, carpets and rugs, hand-lattices, regional costumes, yazmas. Due to its nice smell, color, and the shape, apple has been entered textiles into as motif and given its own name to patterns. In this article apple that used as a decorative element in various fields of art, in folklore is evaluated in terms of color, shape and form features and discussed its symbolic meanings.

Key Words: Turkish art, decorative art, apple motif, floral motifs, pattern, craft.

¹ Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, 32260 ISPARTA, tel: 02462223569, filizolmez@sdu.edu.tr

1. GİRİŞ

Elma sözcüğü (Al) kökünden türemiştir. Orta Asya Türkçesi'nden hemen hemen tüm lehçe ve şivelere aynı kökten geçerek kullanılan ad Türkiye Türkçesi'nde, Alma-Elma dönüşümüne uğramıştır. Kelimenin kökeninde; almak fiilinin ve meyvenin rengini simgesel olarak ifade eden al (kırmızı) sıfatının olduğu bilinmektedir.

Bitkiler, çiçekler, meyveler Anadolu'nun tarihi boyunca bütün tapınaklarda süsleme aracı olarak yer almıştır. Orta Asya Türklerinde bitki ve ağaç sembolizmi ilk yaratılış efsaneleri ile başlamıştır. Elma Türklerin çok eskiden beri tanıdıkları bir meyvedir. Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügati't-Türk'te 11. yy'da Batı Türkler ile Oğuzlarda elmanın, alma, almıla, alımla olarak, ekşi elmanın kırmızı almıla olarak geçtiğini bildirmektedir. Kuzey Türklerde genel anlamda *Bay Terek* gibi semavi ağaçlara *Aal Luuk Mas* denilmektedir. Bütün Türk boylarında ortak olarak kullanılan elma (Özbek-alma, Çuvaş-ulma) kelimesinin kökeninin *Aal Luuk Mas* olduğu kaydedilmektedir. Elma, bütün Türk ağızlarından başka, Moğol, Mançu ve Fin-Ugor dillerine de yayılmıştır. Bütün Türk dünyasında aynı adla tanınan, hatta Türklerle komşuluk ilişkisinde bulunan milletlerde de aynı adla bilinen elmanı, kültürümüzde, Türk mitolojisi içinde önemli bir yeri vardır (Ergun, 2004:243).

Türk sanatında *luu* veya *nek* olarak bilinen ve eski Hotan dilinden geldiği söylenen bir motif vardır. Bu motif kızıl renkli bir küreden oluşur. Uygurlarda *körkle moncuk* (parlak boncuk) denilen güneşi ve ayı temsil ettiği var sayılan bu küre sonradan Osmanlı metinlerinde hükümdarlık işareti olan kızıl elma ile kaynaşmıştır (Esin, 2004:131-132).

Elma ağacı Türklerde kutlu ağaçlardandır. Orta Asya'da *Almalığ* şehrinin bulunması, Alma-Ata gibi bir evliya makamının kaynaklarda anılması, Türklerin elmayı çok erken çağlardan beri tanımış olduğunu işaret etmektedir (Ögel, 2006:473-474). Orta Asya'da büyük bir şehrin adı olan Almalık veya Alma-Ata, günümüzde Almatı Kazakistan Cumhuriyetinin eski başkentidir (Ögel, 1991:281-282).

Elma, Türk mitolojisinde kutsal sayılan ve meyvesi yendiğinde, kişiye ölümsüzlük kazandıran ağaçlardan biridir. Elma, gerek bu yönüyle gerekse gençlik kazandırma yönleriyle Türk folklorunda özellikle masallarında ve geleneklerde geniş bir yere sahiptir (Şimşek,

2008:194). Dilimize şekliyle misket, ferik, hüryemez; tadıyla acı, ekşi, mayhoş, tatlı; rengiyle al, ak, kızıl, sarı, yeşil; memleketiyle Amasyalı, Niğdeli, Gümüşhaneli olarak giren elma Türkçenin somutlama gücüyle adlandırılmakta ve tanımlanmaktadır. Halk kültürünün hemen her alanında elma, olağan ve olağanüstü yanıyla ele alınmış bir meyvedir. Elma Anadolu'da bolluk, bereket simgesidir. Sağaltma ve iletişim sembolüdür (Altun, 2008:263).

Asırlar boyu hem dini inançlar hem de gelenekler çerçevesinde şekillenen Türk süsleme sanatları son derece zengin ve estetik bir yapı sergilemektedir. Türk süsleme sanatlarında kullanılan motifler genellikle bitkisel ve hayvansal motifler, bulutlar, geometrik ve sembolik motifler, mimari ve insan yapısı formlarından esinlenen motifler, barok, ampir ve rokoko motifler, motif olarak kullanılan yazılar, giysi ve takı motifleri olarak gruplandırılabilir. En çok kullanılan bitkisel motifler gurubu, ağaçlar, çiçekler, yapraklar ve meyvelerden oluşan ve çok zengin ayrıntılar halinde, çarpıcı tasarımlarda sunulan bir gruptur. *Elma* da, çiçeğiyle, ağacıyla, meyvesiyle Türk sanatına konu olmuş, desenlerde gerek esas, gerek yardımcı öge olarak yer almış unsurlardandır. Bitkisel motifler içerisinde incelenen meyve motifleri Türk sanatında 14. yy'da görülmeye başlanmış, 18. yy'a kadar nispeten seyrek, daha sonraları çok yaygın bir şekilde kullanılmışlardır. Ayrıca meyve ağaçları da süslemelerde rastlanılan bitkisel motiflerden ağaçlar sınıfında yer almaktadır (Akar ve Keskiner, 1978:11). Bu çalışmada mitolojide, geleneklerde elma, mimaride, minyatürlerde, dokumalarda, el sanatlarında süsleme ögesi olarak kullanılan elma, renk, biçim ve form özellikleri açısından ele alınmış ve sembolik anlamları irdelenmiştir.

2. HALK KÜLTÜRÜNDE ELMA

Sözlü geleneğin en zengin türü olan masallarda elma farklı nitelikleriyle ortaya çıkar. Türkler arasından derlenen sözlü edebiyat metinlerinde, doğurganlık vasfının kazanılmasına neden olan meyvenin elma olduğuna inanılmıştır. Elma, halk inanışlarında zürriyetin sembolü olarak kabul edilmiştir. Anadolu masallarında, destanlarda kısırlık ve elma ilişkisini yansıtan elma ağacının kuruması, çocuğu olmayan çiftlere bir dervişin veya Hızırın elma vermesi ve bu elmayı yemelerini öğütlemesi yaygın bir motiftir. Tanrı tarafından kut verilmiş kahramanlar, genellikle ana ve babalarının ihtiyarlık çağlarında kutlu bir kişi tarafından verilen bir elmayı yemelerinden sonra dünyaya gelirler. Kutlu doğan bahadırın adını, yine

Tanrı tarafından gönderilen kutlu kişi koyar. Kahramanların bineceği atlar da kutlu kişinin verdiği elmanın kabuklarını yiyen attan, kahramanla aynı günde doğar. Bu da tanrı kutunun sembolüdür. Aslında cennette yaratılan kahraman ve atı bu vesileyle yeryüzüne inerler (Ergun, 2004:244; Ögel, 2003:504; Alp, 2009:57). Kırgızların milli destanı olan Manas Destanında, Manas Han'ın babası Yakup Han, çocuğu olmayan karısından; *Bir elmanın altına giderek oynamadı*, şeklinde şikayet eder. Manas'ın oğlu ile ilgili bir destanda şu ifadeler geçer: *Manas öldükten sonra Manas'ın ihtiyar annesi ile karısı, Kara Han'ın ülkesine gitmek ister. Gide gide Elmalı dağa ulaşırlar. Gelin eski yurdu olan dağı tanır, elmalardan toplarlar, meyvelerden yerler ve yine yola koyulurlar...* Görüldüğü gibi Manas destanında elma ağacı ve Elmalı dağın ayrı bir önemi vardır (Ögel, 2003:506, 533, Ögel, 2006:435-436). Halk hikâyelerinden *Tahir ile Zühre'*de padişahın, yolda rastladığı dervişin verdiği elma sayesinde bir oğul dünyaya gelir. Derviş, pir ya da ihtiyarın verdiği elma vasıtasıyla gebe kalma motifini, *Kirmanşah, Latif Şah, Adil Şah, Melik Şah ile Güllü Han, Şah İsmail, Elif ile Mahmut, Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan, Kerem ile Aslı, Varaka ile Gülşah, Aşık Garip* gibi hikayelerde de görebilmekteyiz. Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum bölgesinden derlediği *Topal Leylek* masalında, dervişin verdiği elma ile padişahın kızı olur. Türkiye Türkleri arasında geçmişte çocuğu olmayan kadına hocaya yazdırıldıktan sonra yarısını kocasının yediği meyvenin diğer yarısı yedirilmiştir. Ayrıca, doğum ağrısı çeken kadına ısırtılan elmanın geri kalanının yedirilmesinin de kısırlığa iyi geleceğine inanılmıştır (Aça, 2005:13).

Damat yeni gelen gelinin önüne elma atar, sevgiliye sevginin işareti olarak elma gönderilir. Güz elması, Türklere yanakların bir özelliği ve sağlıklı olmanın göstergesidir. Dede Korkut kitabında güzel kızları öven şu ifadelerle sıkça rastlanır; *güz almasına benzer al yanaklım*. Ekşi elma için 11. yüz yıl halk ağzından derlenmiş şöyle bir atasözü vardır; *atası ekşi elma yese oğlunun dişi kamaşır* (Ögel, 2006:473-474). Masalların bitiriş formellerinde anlatıcı, kendisini masalın kahramanları arasına katar. Herkes muradına ererken gökten üç elma düşer. Niğde'de anlatılmakta olan bir efsane, elmanın özelliklerini, hatta bu bölgedeki elmaların güzelliğinin sebebini şu şekilde anlatır: Yolu Niğde'ye düşen bir veli, aç ve yorgun bir hâldeyken, imdadına bir çoban yetişir. Ona azık torbasında kalan son yiyeceği olan bir elma verir. Bunu yiyen veli, çok duygulanır ve şöyle seslenir: *Rabbim, Koca Rabbim!*

Susuzdum susuzluğum geçti; açtım açlığım geçti; yorgundum dinlendim. Bütün bunları şu çoban sağladı. Sen de bu çoban kulunu ağzı duâlı et; bu toprakların elmasını lezzetli ve sulu, insanlarını da güzel ve cömert kıl (Sakaoğlu, 2003:212-213).

Altı Kız Babası adlı masalda elma zenginlik ve sınama simgesidir. Masal, *altından bir elmayı* Zengin Bey oğlunun cebinden alabilme iddiaları ve cesareti üzerine kuruludur.

Aşkın sembolü olan elma, Türklerde ölümün, özellikle de küçük çocukların ölümünün görünür nedeni olarak da nitelendirilmiştir. Türkler arasında elmanın Azrail tarafından özellikle de küçük çocuklara sunulmakta olduğuna dair inanç, çocukla doğum arasındaki bağlantıya farklı bir görevle dikkat çekmesi bakımından ilginçtir.

Bektaşî şairlerinden Uryan Abdal tasavvuf okyanusuna dalma fikrini dile getirirken Elmalı Baba'dan söz etmektedir: *Elmalı Baba'nın sırrına vardım, Sıtk ile ummana ben anda daldım, Hakikat erkânın ben andan gördüm, Ummanın cuşetmiş Elmalı Baba*. Burada sözü edilen Elmalı Baba Orta Asya karakterinde bir mutasavvıf ve şeyh özelliği taşımaktadır (Ögel, 2003:470).

İzmir'in Karaburun yöresinde, günümüzde de yaşatılan bir gelenek vardır. Gelin, baba evinden çıkıp koca evine giderken yöreye göre türleri değişen, özel bir başlık hazırlanır. Bu başlıkta gelin başı, altın varaklı defne dalları, taze çiçekler, altın paralar, *kırma tel* işiyle bezeli pembe-kırmızı duvaklarla süsüdür. Gelinin alınına, *alın yazısı yıldızlar kadar parlak olsun* manasına gelen tel ve pulla iki dal motifi yapılır. Ayrıca yanaklara ve çeneye, iyi kaderi, mutluluğu, erkek çocuk isteğini simgeleyen yıldız, çiçek, çarkıfelek, elma ve armut şekilleri yapılır (Tansuğ, 2006).

Erzurum'un ilçesi İspir'de düğün günü damat evine gelen gelinin kafasına *elma vurma* hâlâ yasayan bir pratiktir. Damadın elmayı gelinin kafasına vurabilmesi gücünün göstergesidir. İspir'de gelinin kafasına elma vuramayan damada gülündüğü gibi, gelinin evde daha baskın olacağına inanılır. Artvin'de evlilik çağına gelmiş kızlar bir elmanın kabuğunu koparmadan, tek parça hâlinde soyup, yastıklarının altına koyarak uyduklarında evlenecekleri erkeğin rüyalarına gireceğine inanırlar. Sivas Gürün'de de her kim rüyasında elma yediğini görürse onun için bu rüyanın evlilik habercisi olduğuna inanılmaktadır.

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde Nevruz'da yeni yılın bereketli geçmesi isteğiyle sofraya un, pirinç, kırmızı balık ve boyanmış yumurtanın yanında elma da konulmaktadır (Altun, 2008:264).

Elma, erkek çocuk semboldür, murattır. O yüzden Kırşehir Kaman yöresinde düğünlerde, göğe ulaşan düğün bayrağının tepesine elma takılır. Elma, soyun devamı dileğinin Tanrı'ya iletilmesidir. Şifa kaynağı olduğuna inanılan elmanın, beşikten mezara, hayatımızın her aşamasında verimliliğin, ebedîliğin, gençliğin, güzelliğin, kuvvetin, sağlığın, sevginin ve hatta inancın sembolü olarak kullanıldığı söylenebilir.

Orhan Şaik Gökyay tarafından ele alınan eski tabirnamelerden *Tabirname-i Türki* ile Süleymaniye Kütüphanesi, Reisü'l-Küttab Kitapları arasında yer alan bir başka tabirnamede rüyada görülen bazı meyveler hakkında yapılan yorumlara da yer verilmiştir. "Tabirname-i Türki"de yer alan rüyada elma görme ile ilgili yorum şu şekildedir: *Düşde elma görse. Sahib-i kitap eydür. Bazılar elma oğuldur ve kızıl elma, sultan cihetinden menfaattir. Eğer ekşi ise kaygu ve gussadır. Eğer elmayı ortadan yarsa, iki pare eylese ortağı ortağından cüda ola. Eğer kızıl elmayı budağından koparsa yise oğlu doğa. Delildir ki kızı ola. Eğer tatlu elma yise dostluk sebebidir. Eğer ekşi yise, düşmanlık sebebidir. Eğer tatlu yise hoş haberdir. Eğer kimse ana elma verse bezirgan ola; bezirganlıkta işi reva ola. Eğer ikinci ise anın hasılı ziyade ola; her kangı pişelü ise pişesi reva ola; muradı hasıl ola; sultan ise memleketi ziyade ola. Rüyada elma görmek, yukarıda bahsedilen ikinci tabirnamede şu şekilde yorumlanmaktadır: *Himmet ziyadeliğine delildir. Şirin elma ekşisinden eyüdür; zira ki türş elma haram mala delildir ve her bişmemiş haram mala delildir; meğer kavun ki anın kökü ceset sıhhatine delildir. Ve denildi ki elma türşlüğünün zararı yoktur. Eğer kendüyü bir padişah bir elma ile andı görse padişahdan ana bir elçi erişe. Eğer sücü meclisinde bir elma kokladı göre lehve düşüp, zenbe mürtekip ola. Eğer elma mescide kokladı görse bir avret evlene. Eğer elmada yancıdı(?) görse ana bir hayır erişe. Ve elmayı şuara, avrete teşbih etmişlerdir (Aça, 2005:20).**

Mitolojide İda Dağındaki güzellik kraliçesi seçiminde, Paris'in ortaya attığı ve üzerinde *en güzel kadına* yazılı olması nedeniyle, çeşitli anlaşmazlıklar yaratan elma, Hesperitlerin bekçiliğini yaptığı cennet bahçesinden, Herkül'ün bir altın elma çalarak ölümsüzlüğe kavuşması, Hayat ve İlim ağacı olarak adlandırılan ve Adem'le Havva tarafından, yasaklanmış

olmasına rağmen, yedikleri meyvenin elma olması, elmanın bir cennet meyvesi olarak kabul edildiğini kanıtlayan mitolojik olaylardan biridir. Yatay olarak kesilen bir elmanın göbeğinde ilginç bir rastlantı olarak bulunan beş köşeli yıldızla beş sayısının sembolizmi arasında bağlantı kurulmaktadır. Pitagor (Pythagoras) mistikleri için beş köşeli yıldız yaşam ve bağlılığı simgelemektedir (Ersoy, 2007:406-407).

Türk sanatıyla etkileşim içerisinde olan Çin'den örnek verecek olursak; Çin kültüründe elma kıymetlidir, çünkü lezzetli elma Çin'de yetişmediğinden, Japonya veya Kore'den getirilir ve çok pahalı bir meyvedir. Çin kültüründe elma *barış* simgesidir ve iyi niyeti ifade eden hediye bir meyvedir. Ancak Çince *hastalık* (bing) sözcüğü *elma* (ping) sözcüğü ile eş sesli olduğundan hastalara götürülen bir hediye değildir. Ayrıca elma ağacının çiçekleri bir kadının güzelliğini simgeler (Eberhard, 2000:107-108) .

3. MİMARİ SÜSLEMELERDE ELMA

Mimaride elma motifi ağacı ve meyvesiyle çeşitli dönemlerde ve yapılarda tasvir edilmiştir. 8. yüzyılın ilk yarısına ait Emevi saraylarının en büyüklerinden biri olan, II. Velid zamanında yapılan *Hirbet el Meğçir Sarayı* kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Sarayın hamam bölümünü ve zeminini her biri birer halıyı andıran, geometrik desenli mozaik panolar kaplamaktadır. Hamamda bulunan ve figürlü olan panonun ortasında büyük bir ağaç, ağacın iki yanında da hayvan figürleri yer almaktadır. *Hirbet el Meğçir Sarayı* taban mozaiklerinde görülen bu ağaç bir *elma ağacı* tasviridir.

Göreme'de bulunan *Elmalı Kilise* kültürel açıdan *elma* motifinin nadir örneklerindedir. Elmalı Kilise'nin ilk süslemeleri doğrudan duvara kırmızı boya ile yapılan haç ve geometrik motiflerdir. Kilise 11. yüzyılın ortası, 12. yüzyılın başına tarihlenmektedir. Bu kiliseye *Elmalı Kilise* denmesinin nedeni, ana apsisin hemen önündeki kubbenin içinde bulunan *Archangel Michael* tasvirinin elinde tuttuğu küresel nesnenin elmaya olarak yorumlanmasıdır. Genel görünüm itibarıyla küresel nesne elmadan çok kutsal bir ışık küresine benzemektedir ancak elma olarak adlandırılmıştır.

Batılılaşma Donemi Türk mimarisi örneklerinden Batı Anadolu'daki Soma Hızır Bey Camii'nde (H.1206/M.1791/92) bereket sembolü olarak kullanılan kalem işi meyve motifleri

dikkat çekicidir. Meyvelerden oluşan bu süslemeler; son cemaat yeri, harim ve kadınlar mahfilinde yoğunlaşmıştır. Son cemaat yerinin batı revakında yer alan cami tasvirinin üst kesiminde nar, incir, armut, *elma* gibi meyvelerden oluşan bir natürmort görülmektedir. Yine son cemaat yerine balkon şeklinde açılan mükebbirenin alt kesiminde armut, nar, *elma* gibi meyve motifleri betimlenmiştir. Harimin güney duvarı üzerinde yer alan mihrap nişinin üst kesiminde sağlı-sollu yer alan meyveli natürmortlarda narlar, üzümler, elmalar, incirler ve kesilmiş bir karpuz görülmektedir (Eser, 2008:17).

Acıpayam-Yazır Kasabası Çarşı Camii (H.1217/M.1802-3) harim batı duvarı üzerindeki panolardan bazılarında birer altlık üzerine oturtulmuş geniş kaseler içinde üzüm, armut, *elma*, nar gibi meyveler resmedilmiştir. Batı duvarının ortasında ise çiçekler ve yeşillikler arasında yer alan karpuz, nar, elma gibi meyvelerin doğa içinde resmedildikleri görülmektedir (Eser, 2008:18).

Sultan III. Ahmet (1673-1736) Topkapı Sarayı'nın bir odasının üst duvar panellerini, tabaklara yerleştirilmiş meyvelerden oluşan bir desen kompozisyonu ile dekore ettirmiştir. Bu oda *Yemiş Odası* olarak adlandırılmıştır. Yemiş odası, baştanbaşa tabak içinde meyveler ve çiçek demetlerinden oluşan kalem işi panolarla süslenmiştir. Yemiş Odasının ahşap duvar yüzeyini dolanan yatay şeritler, dikdörtgen alanlara ayrılmış olup her birinde nişler içinde vazoda çiçekler ve meyve kâselerinden oluşan kompozisyon yer almaktadır. En alt şeritte dikdörtgen alanlarda sepet içinde *elma*, armut, nar vb. çeşitli meyveler görülmektedir. III. Ahmed Yemiş Odası dekorasyonunun ahşap panolarını kaplayan çiçek vazoları, meyve sepetleri, meyve çanakları Lâle Devri'nin kendine özgü temaları ve Lâle Devri'ni niteleyen eğlencelerin başlıca süsleme ve simgeleme unsurlarıdır (Arel, 1975:42). Osmanlı tarihinde 18. yüzyılın ilk yarısını kapsayan ve Lâle Devri olarak adlandırılan dönem sosyal hayatta dışa açılma, bahçelerde düzenlenen eğlenceleriyle zevk ve sefa dönemi olarak tanımlanmaktadır. Lâle Devri bezemelerinin ortak özelliği, yüzeyin yuvarlak veya dilimli, kemerli veya kemersiz kartuşlara ayrılması, bu kartuşların içlerine meyve tabakları ve vazolarda çiçeklerin yerleştirilmesidir.

Türk rokoko tarzının en güzel örneklerinden olan III. Ahmet Çeşmesi'nin yapım tarihi 1729'dur. Çeşmenin dört kösesinde yuvarlak birer sebil, sebillerin arasında kalan kısımlarda

da üç çeşme ve çeşmelerin yanlarında süslü gözler vardır. Çeşme süslemelerindeki natürmortlar hayalî bir bahçe kompozisyonunu andırmaktadır. Çeşmenin kitabesinde *Cennette Kevser yanına gûya ki kasr ettin* ifadesi yer almakta olup desen kompozisyonlarında cennet nimetleri olarak ağaçlarda meyveler, kâselerde insanın kullanımına sunulmak üzere hazırlanmış *elma*, vb. meyveler, vazolar içinde çiçekler cennetin ürünlerini sembolize etmektedir.

Elma ağacı motifi Edirne Selimiye Camii'nin ve Çinili Köşkün çini panolarında da görülmektedir (Cömert, 1998:43–49; Gürsu, 1988:199).

Edirne'nin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun simgesi olan Edirne Selimiye Camii, 1569-1575'te Sultan II. Selim'in emriyle yaptırılmıştır. Kesme taştan yapılan cami, mimari özelliklerinin erişilmezliği yanında taş, mermer, çini, ahşap sedef gibi süsleme özellikleriyle de son derece önemlidir. Yapının çini süslemelerinin, Osmanlı ve dünya sanatında ayrı bir yeri vardır. XVI. yy çiniciliğinin en güzel örnekleri olan bu çiniler, sır altı tekniğinde olup İznik'te yapılmıştır. Mihrap duvarı, minber köşk duvarı, Hünkâr mahfili duvarlar, kadınlar mahfili, kemer köşelikleri, kible yönündeki pencere alınlıkları çinilerle bezenmiştir. Mihrap kısmının sol tarafında Hünkâr mahfili göz alıcı zengin çinilerle hemen dikkati çeker. Hünkar mahfili çinileri arasında, bir Saraydan getirilerek buraya sonradan konmuş olabileceği düşünülen iki elma ağacının oluşturduğu *elmali panonun* Osmanlı çinilerinde özgün süsleme olarak ayrı bir değeri vardır². Burada sonradan kesilip yerlerine konmuş gibi görünen meyve vermiş iki elma ağacı bütün Osmanlı çinilerinde tek orijinal dekor olarak karsımıza çıkmaktadır. Elma fidanının kökü karanfil, lâle ve sümbüllerle zenginleştirilmiştir. Bahar açmış erik fidanı da birkaç defa tekrarlanarak Hünkâr mahfilinde taze bir bahar havası estirilmiştir (Usal, 2006:10).

Çinili Köşk Osmanlı sivil mimarisinin Selçuklu etkisinde yapılmış İstanbul'daki tek örneğidir. Fatih Sultan Mehmet (1451–1481) dönemi tarihçilerinden Tursun Bey, Çinili Köşk'ü sırcadan yapılmış bir yer olarak nitelendirmiştir. Sultan IV. Murad (1623–1640) zamanında köşk içerisinde yeni düzenlemeler yapılmış ve bu arada ayna taşından bir tavus

² Burada bulunan çinilerin önemli bölümü 1878 Osmanlı - Rus Savaşı Döneminde Ruslar tarafından sökülüp götürülmüştür.

kuşu kabartmasının bulunduğu bir çeşme de buraya eklenmiştir. Köşkün çini panolarındaki *elma ağacı* motifi dikkat çekicidir (Etikan, 2008:551).

Bir başka örnek, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa çeşmesi olup, 1732 yılında Kaptan Hacı Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kesme taştan hazneli olarak yapılan çeşmenin ön cephesi tamamen mermer kaplıdır. İstiridye kabuğu şeklinde ışıklı bir kemeri vardır. Çeşmenin üzerinde çok güzel işlenmiş meyve ve çiçek figürleri bulunmaktadır. Taş yontunun seçkin örneklerinden olan Kasımpaşa- Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi bezemelerinde *elma, armut vb. meyvelerle* dolu meyve tabakları, meyve ve çiçekler bağlı oldukları bütünü yani bahçe kavramını sembolize ederken bir yandan da Osmanlı insanının bilincinde bahçe ile örtüşen cennet bahçesini sembolize etmektedir.

4. MİNYATÜRLERDE ELMA

Mimari eserlerin süslemelerinden başka bazı minyatürlerde de elma figürünün yer aldığı görülmektedir. Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan bir İran minyatürü olan, (Env. No. H.1344, Varak 415b, detay) El Cami'nin (Nureddin Abdurahman El Cami)³ Baharistan adlı eserinde yer alan Manav konulu minyatürde manavın önünde sepet içinde sarı elma tasviri, elma motifinin minyatür sanatındaki örneklerindedir (Resim 1).

Resim 1. El Cami'nin Manav konulu minyatüründe sepet içinde elmalar (Atasoy ve Raby, 1989:34)

El Cami'nin bir başka eseri olan Haft Awrang (Yedi taht) adlı eserinde yer alan bir başka minyatürde de çiçek açmış elma ağacı oldukça naturalist bir üslupta resmedilmiştir (Resim 2).

³ Farsi şair, 15. yy'da yaşamış son büyük sufi şairdir. Yusuf ile Züleyha'yı kaleme almıştır. Anadolu'da Molla Cami olarak anılmaktadır.

Resim 2. *El Cami'nin Yedi Taht* adlı eserinden bir minyatürde çiçek açmış elma ağacı tasviri
(Atasoy ve Raby, 1989:35)

Topkapı Sarayı Müzesinde (Env. No. H.2148, Varak 11b, detay) 1639 Tarihli albüm sayfasında bulunan bir başka minyatürde ise, Sultan IV. Murat'ın sofrasına yerleştirilmiş, büyük bir meyve tabağı içerisinde elmalar tasvir edilmiştir (Atasoy&Raby, 1989:34-35) (Resim 3).

Resim 3. *1639 tarihli başka bir minyatür, IV. Murat'ın sofrasında tabak içerisinde elmalar*
(Atasoy ve Raby, 1989:35)

Meyve, o dönemde bade meclislerinin vazgeçilmez yiyecekleri arasında yer almaktadır. Bade meclisinin görsel karşılığı Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bu minyatürde görülmektedir. Sultan IV. Murat'ın bade meclisini gösteren minyatürde sofa düzeni için tercih edilen nesnelere, ağırlıklı olarak meyve ve vazodaki çiçeklerden oluşmaktadır. Tahtın önündeki sininin üzerinde, mavi-beyaz çini kâselerde nar, *elma* ve armut gibi meyvelerle, iki şamdan ve üç adet vazo durur. Ortadaki mavi-beyaz vazo pembe ve beyaz karanfiller, yanlardaki çesm-i bülbül cam vazolar ise sarı ve kırmızı lâlelerle doludur. Mumlar yanar durumda tasvir edilmiştir. Sol tarafta bir müzisyen saz çalmakta, sağ tarafta yer alan iç oğlanlardan biri çiçek koklamaktadır.

5. DOKUMALARDA ELMA

Süsleme sanatlarının bezemelerinde özellikle tekstil alanında, somut konular arasında yer alan bitkisel bezemeler arasında elma motifi de yer almaktadır (Barışta, 2005:74).

Osmanlı saray kumaşlarında ve Anadolu işlemlerinde bitkisel figürlerden, elma ağacı en çok kullanılan motiflerdendir (Berker, 1980:33-34; Gürsu, 1988:163-165). Natüralist üsluptaki elma ağacı motifi özellikle çini desenlerinde yaygın olarak kullanılmışsa da kumaş desenlerinde de rastlamak mümkündür (Gürsu, 1988:186). 16. yy'ın ikinci yarısına ait TSM'nde bulunan ve *elmalı kaftan* olarak bilinen kaftanı dalgalı dikey dal sisteminin bir türü süslemektedir. Çok ince kırık dalgalı dikey dalların yaprakları ile taşıdığı elmalardan oluşan ve bütün zemini baştanbaşa kaplayan bir desen hâkimdir (Gürsu, 1988:199).

Osmanlı saray kumaşlarında, işlemlerde *elma ağacı*, *elma meyvesi*, *çiçekli elma dalı* motifleri kullanılmıştır. Arkeolog Alper Yurdemi'nin 900 parçadan oluşan 15-16. yy Osmanlı İşlemleri koleksiyonunda yer alan bazı işlemlerde elma motifi göz alıcı bir güzelliكتedir. İşlemlerde bulunan üzüm, nar, kavun, elma, ayva ve armut gibi meyveler zenginliğin; doğum ya da ürün hasadıyla ilgili bereketin sembolleridir.

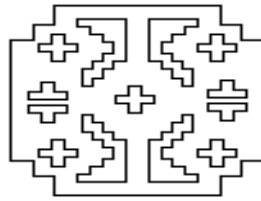
16. yy ortalarından itibaren, seramik, çini, kumaş, halı ve diğer küçük sanat kollarında rastlanan lale, karanfil, sümbül, gül gibi çiçekler başta gelen motiflerdir. Batılılar bu çiçeklerden oluşan kompozisyonlara *Quatre fleur* deyimini kullanmışlardır. Zamanla bu motiflere hurma ağacı, asma dalı, çınar yaprağı motifleri eklenmiştir. Dekoratif niteliğinden dolayı *nar* ve ağaç üzerindeki *elmalar* doğadaki görünüşleri ile sanat eserlerini süslemektedir (Gürsu, 1988:39).

Dokumalardan, Victoria ve Albert Müzesi'nde bulunan 17. yy'a ait kemha kumaşın deseninde, erik ya da *elma* gibi bir çeşit ağaç ve dallarından çıkan çeşitli çiçeklerden oluşan zengin bir kompozisyon bütün zemini kaplamaktadır (Gürsu, 1988:170). Ağaç motifleri, kumaş desenlerinin en zarif örneklerinde kendini göstererek, Türk kumaş süsleme sanatı içindeki yerini almıştır.

Halı ve düz dokumalarda da *elma* motifi görülmektedir. Örneğin Isparta halıları arasında *üzümlü*, *elmalı* olarak bilinen halı deseni oldukça yaygındır.

Sivas Müzesi'nde bulunan Erzurum yöresine ait bir kilim, 20 yy'da dokunmuştur, 136x212 cm boyutlarındadır. Zemin yeşil, bordürler siyah ve sarı zemin üzerine kırmızı, beyaz renkli dokumanın deseni içerisinde *elma* motifleri de görülmekte olup *elma* motifleri oldukça stilize bir şekilde kullanılmıştır (Ünal, 1995).

Konya Ereğli yöresinde *Beğdik* adıyla bilinen kilimlerde *elmalı* motifi kullanılmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Konya Ereğli yöresinde *Beğdik* kilimlerinde *elmalı* motifi (Karahan, 1998:165)

Kırmızı, mavi, vişne çürüğü, lacivert, kahverengi, koyu sarı renklerinin hakim olduğu *Beğdik* kilimlerindeki *elmalı* motifi geometrik şekillerin hakim olduğu bir motiftir (Karahan, 1998:165).

Ayrıca, Bergama yöresinde dokunan bazı kilimlerin bordür ve zeminlerinde *tatlı elma* ve *kızıl elma* adı verilen stilize meyve motifleri kullanılmaktadır (Karaçoban, 2002:38-39-91).

Ankara Etnografya müzesinde 25132 envanter numaralı *Yazılı Bardız Kiliminde* de meyve motifleri bulunmaktadır. Üç bordürlü olan kilimin, iç bordüründe kahverengi zemin üzerine, tek yapraklı sarı renkli *armutlar*, sapsarı aynı yönde olmak üzere sıralanmıştır. Dış bordür siyah zeminli olup, yapraklı *elma dalları* sıralanmıştır. Ayrıca lacivert zeminli köşelerde, içinde *kiraz*, *nar* ve yapraklı dallar bulunan turuncu renkli birer saksı motifi yerleştirilmiştir. Renk, dokuma tekniği, kullanılan iplikler ve işçilik olarak tam bir sanat eseri olan kilimde motifler oldukça gerçekçi durmaktadır (Kırzioğlu, 1999:323-324).

Rusya Halkları Etnografya Müzesi'nde (*The State Museum of Ethnography of the Peoples of the U.S.S.R.*) yer alan, bir Özbek halısı da farklı bir örnektir (Tsareva, 2003). Dokumanın ana motifinden adını alan desen, *elma bağı* olarak bilinmektedir (Resim 4).

Resim 4. "Elma Bağ" desenli Özbek halısı (Tsareva, 2003)

33x60 cm boyutlarında bir çift halıdan oluşan dokuma eyer örtüsü olarak kullanılmış, 19 yy'ın ortalarında Semerkand Özbekleri tarafından dokunmuştur. Halının kenarlarındaki etlik dokuması içe katlanarak dikilmiş olup püsküller göze çarpmaktadır. Halının üst ucunda beyaz kilim örgü içe katlanıp dikilmiş, alt ucundaki kilim örgü ise üçgen şeklinde dokunmuştur. Stilize *elma* motifleri desenin merkezinde baklava dilimi şeklindeki bir kartuşun içine yerleştirilmiştir. Aynı *elma* figürleri dalında sallanıyor izlenimi vererek dokumanın üçgen olan alt uçlarına da konulmuştur (Tsareva, 2003).

Dudin koleksiyonunda bulunan bir diğer Özbek halısında, *elma bağı* deseninin farklı bir yorumu görülmektedir. 77x77 cm boyutlarında raf önüne bağlanan perde amaçlı dokunmuş olan halı, 19 yy'ın ikinci yarısında Doğu Türkistan'da dokunmuştur. Alt ve üst uçlarında kahverengi yün ile kilim örgü örülmüştür. Stilize *elma* motifleri baklava dilimleri içerisine yerleştirilerek, eşit büyüklükte dört baklava dilimi bulunmaktadır. Dilimler halının alt ve üst kenarlarına stilize ağaç dalları ile birleştirilmiştir (Resim 5) (Tsareva, 2003).

Resim 5. "Elma Bağ" desenli ikinci Özbek halısı (Tsareva, 2003)

Seccadeleriyle ünlü olan Gördes, 17. ve 18. yüzyılda Batı Anadolu'nun önemli bir halıcılık merkezidir. Klasik Gördes seccadelerinde hakim renkler koyu kırmızı, mavi, deve tüyü ve kremdir. En belirgin özelliklerinden biri basamaklı ters V ya da at nalı şeklindeki mihraplarıdır. Mihrap kemerleri iç bordür ve sütunçelere bağlanmış, mihrap kemerinin iç kısmı, sembolik anlamlı motifler veya stilize bitki motifleri ile tezyin edilmiştir. Mihrap kemeri ile bordür arasında kalan köşelikler, küçük çiçekler, yaprak ve dallardan oluşan motiflerle bezenmiştir. 16. yüzyıl saray seccadelerinden önemli ölçüde etkilenmiş olan 17. yüzyıl Gördes seccadelerinin köşeliklerinde de aynı zarafet ve incelik sezilmektedir. Tabanlık ve ayetlik kısımlarında stilize motiflerden oluşan pano desenler yer alır. Bordürler çiçek, *elma* ve nar benzeri stilize bitki motiflerinden oluşmakta ya da minik bitki motifleri ile süslü çubuklu bordürler kullanılmaktadır. Gördes seccadelerine desen veya bordürlerine göre değişik adlar verilmiştir. Çiçek motiflerinin stilizasyonu neticesi meydana gelen kırmızı renkli iri rozetlerin *elmaya* benzemeleri nedeniyle, bu motiflerin kullanıldığı tip, *Elmalı Gördes* (Resim 6), stilize testere dişli yaprak motiflerinin bulunduğu tip Taraklı Gördes, sütunceli tip Sütunlu Gördes ve zemininde minik çiçekli motiflerin bulunduğu tip Sinekli Gördes gibi isimlerle anılır.

Resim 6. *Elmalı Gördes, 19. Yüzyıl, Vakıflar Halı Müzesi Env. No: E60 (Anonim, 1998:0178)*

Halılarıyla ünlü bir diğer yöre Antalya Döşemealtı olup, Döşemealtı seccadelerinin, zeminin simetrik bir desene göre yerleştirilmiş yöreye *has şingir, yantır* gibi geometrik ve sembolik motiflerle dolgulandığı halılara *halelli* halıları adı verilmektedir. Halının orta zemininde stilize kuş motifleri *Arap eli* ve *Yıldız* motifleri yer almaktadır. Bu motiflerin

dışında orta zeminde farklı olarak Kazak halılarda görülen *elma çiçeği*, keklik izi motifleri girmiştir.

Konya seccadelerinde, Hayat ağacı ve ejderha motifleri seccadenin baş kısmında kullanılmıştır. Seccadenin geri kalan kısmında Cennet bahçesini simgeleyen gül, sümbül, karanfil ve *elma çiçeği* motifleri kullanılmıştır (Resim 7).

Resim 7. 18. Yüzyıl Konya Seccadesi, Türk ve İslam Eserleri Müzesi İstanbul, Envanter No: 285
(Anonim, 1992:0057).

Milas halılarında hayat ağacı, kuş, ejderha ve yıldız motifleri, *elma ağacı çiçekleri* ve gül şeklinde rozetlerle çevrelenen göbek modelini oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. İnce bordürde kullanılan kalp şeklindeki yapraklar ile karanfiller, Milas yöresinin karakteristik motifleridir. Geniş bordür, kantaron, *elma ağacı çiçeği*, rozet ve göz motifleri ile süslenmiştir (Resim 8).

Resim 8. 18. Yüzyıl Milas (Muğla – Milas) halısı Metropolitan Sanat Müzesi New York, (Anonim, 1998:0116)

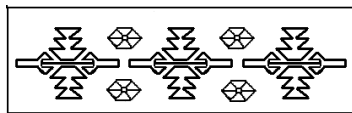
Bergama halılarında elma çiçeği motifi kullanılmış olup, beyaz renkli ortası kırmızı benekli sekiz adet taç yaprak olarak stilize edilmiştir. Elma ağacı çiçekleri gül motifleri ile

birlikte bir kompozisyon oluşturmakta ve cennet bahçesini simgelemektedir (Resim 9) (Anonim, 1998).

Resim 9. 19. Yüzyıl Bergama halısı, Özel koleksiyon (Anonim, 1998:0169)

XIX yüzyıla ait Yozgat Kilimlerinde, geometrik motifler yaygındır: Kenar sulananda bıçkır (testere), el, dikme, pıtrak (diken), hızar dişi (testere dişi), *elma*, gedirge (ilic), nuska (muska), kuşgözü motifleri görülür. 20. yy'da dokunmuş Yozgat kilimlerde de elma motifinin halen var olduğu görülür. Günümüzde, yelen adı verilen (çengel) bir suyla çevrili kilimlerin zemininde, ayak adı verilen dar yüzlerdeki sularda, yine yöresel deyimlerle, patlıcan, pıtrak, yedi renkli motif, kedi, itkuyruğu, balta ağzı, perçemli, çengelli, dört direk, kirmen, *elma*, isimleriyle anılan motifler yer almaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Yozgat kilimlerinde elma motifi (Deniz, 1987)

Elma motifi genellikle kilimlerin yan kenarlarında veya zeminde kullanılır. Anadolu halk inancında *misk-i amber* gibi koktuğu için kutsal kabul edilen, halı ve kilim gibi dokumalara işlenen elma motifi Yozgat yöresinde de aynı anlamda kullanılmıştır. Çok parçalı ve parçalardan her birinin ayrı renkte verildiği bu motifin, Niğde, Aksaray ve Konya yöresi kilimlerinde de *güzel kokusundan dolayı desen haline geldiği* kabul edilmektedir. Özellikle Yozgat merkez ile Yerköy ve Sorgun civarındaki köylerde dokunan *gelinli* motifli (elibesinde) namazlıklar ellerini beline dayamış, üsluplaştırılmış insan motiflerinin simetrik yerleştirildiği motiflerle süslüdür. Kenar suları *parmak* desenli, *top* dışında kalan bölümleri de *kucaklama*

ve *elma* motifleriyle süslüdür. *Elma ve gelin* (kazan kulpu) desenlerinin Niğde, Aksaray ve Konya yöresi kilimlerinde benzer örnekleri mevcuttur. Benzer motifi, kilimler üzerinde, Anadolu'nun hemen her yerinde bulmak mümkündür (Deniz, 1987:6–40).

6. EL SANATLARINDA ELMA

Barışta (1999:113-115), 19. yy. Osmanlı dönemi Türk işlemlerinde çeşitli çiçek ve meyve motifleri ile tasarlanmış bitkisel bezemelerin içerisinde salkım söğüt, servi, palmye, mimoza, *elma* gibi ağaçların manzara biçimleri içinde yer aldığını belirtmektedir

Türk işlemlerinde meyve motiflerinin kullanılması yaygındır. Elma motifi ise işlemlerde nadiren kullanılmıştır. Elma motifli işlemlerin güzel örneklerinden biri Konya Etnografya Müzesi koleksiyonunda bulunmaktadır (Resim 10).

Resim 10. Elma motifli işleme, 19. yy, Konya Etnografya Müzesi (Filiz N. Ölmez Arşivi)

Resim 10'de dallardan sarkan sarı elmalar, yarı stilize formda tasvir edilmiştir. Bir diğer örnek, 19. yüzyıl Osmanlı Döneminden, muşabbak tekniğinde işlenmiş, pamuklu bir peşkir örneğidir. Peşkirin deseninde bir vazo içinde kümelenmiş naturalist formda elma, armut ve çiçekler büyük bir buket meydana getirmektedir (Resim 11).

Resim 11. Buket içerisinde elma motifi bulunan 19. Yüzyıl Osmanlı dönemine ait peşkir (Taylor, 1993:26)

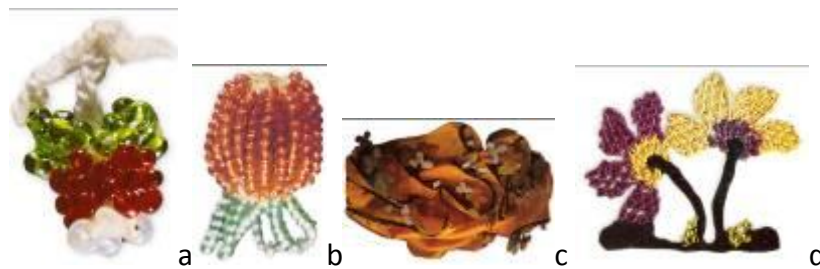
Bir diğer elma motifli işleme 19. Yüzyıl Osmanlı döneminde ait olan keten bir peşkirdir. Peşkirin deseninde bir meyve tabağı içerisinde üzüm, elma ve armuttan oluşan bir salkım resmedilmiştir. Peşkirin desenini üç kenarından çevreleyen bordür de bir sarmaşık dalı üzerinde üzüm, ayva ve armuttan oluşan meyveler sıralanmaktadır (Resim 12).

Resim 12. Yüzyıl Osmanlı döneminde ait olan elma motifli peşkir (Taylor,1993:63)

Konya Meram İlçesi Karadiğın kasabası kanaviçe işlemlerinde; mine, nar, *elma*, kır çiçekleri, dört yapraklı yonca, üzüm taneleri, asma yaprağı, gelinci, lale, menekşe, sarmaşık, gül, papatya, çilek gibi bitkisel bezeme motiflerinin kullanıldığı bilinmektedir (Altun, 2003:59).

El örgülerinde de elma motifine sıkça rastlanmaktadır. El örgüsü çoraplar, danteller, patikler, oylar, elma motifinin kullanıldığı ürünlerdir (Barışta, 2005:74). Seydişehir elma motifli patikleri en güzel örneklerdendir. Resim 13a'da Erzurum yöresine ait frenk elması motifli bir boncuklu tiğ oyası görülmektedir. Burada bir çift meyve ve yapraktan oluşan Frenk elması demeti, kırmızı, yeşil ve beyaz renklerde tasvir edilmiştir. Resim 13b'de Adana yöresine ait elma motifli bir boncuklu tiğ oyası görülmektedir. Burada kırmızı elma yeşil yaprakları ile tasvir edilmiştir.

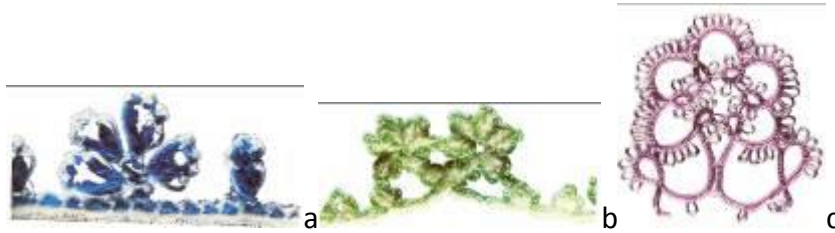

Resim 13a, b. Erzurum yöresine ait frenk elması motifli, Adana yöresine ait elma motifli boncuklu tığ oyları (Anonim, 2001a:117, 118); c,d. Ankara-Nallıhan ve Bolu yörelerine ait elma çiçeği motifli iğne oyları (Anonim, 2001b:029-030)

iğne oylarında elma çiçeği, sevinç ve müjde anlamlarıyla yüklüdür ve baharı ifade eder. Kayınvalide, görümce ve elti gibi yakın akrabalara hediye edilir. Bebek bekleyen yeni gelinler müjdeyi çevrelerine *elma çiçeği* oyası işleyerek verirler.

Resim 13c'da Ankara-Nallıhan, Resim 13d'de Bolu yörelerine ait elma çiçeği motifli iğne oyları görülmektedir. Elma çiçeği uzun bir sap üzerinde dört taç yaprakla tasvir edilmiştir.

Resim 14a'da mavi, beyaz renkli Bayburt, Resim 14b'de yeşil, beyaz renkli İstanbul yörelerine ait elma çiçeği motifli tığ oyları görülmektedir. Bu örneklerde elma çiçekleri oldukça stilize bir formda tasvir edilmiştir.

Resim 14a, b. Bayburt ve İstanbul yörelerine ait elma çiçeği motifli tığ oyları (Anonim 2001b:290-291); c. Konya yöresine ait elma çiçeği motifli mekik oyası (Anonim, 2001b:337)

Resim 14c'de mor renkli sentetik iplikle örülmüş, Konya yöresine ait elma çiçeği motifli mekik oyası görülmektedir. Beş adet taç yapraktan oluşan çiçek, sağ ve sol taraflarında küçük çanak yapraklarla tasvir edilmiştir.

Elma motifi Türk yazmacılık sanatında yer verilen en güzel motiflerdendir. Tokat yöresi elvan yazmaları arasında Tokat'a özgü yazma desenleri içerisinde en bilinen ikisi *Tokat elmalısı* ve *Tokat Yarım elmalısı* olarak bilinenlerdir. Bu desenler, siyah zemine kırmızı veya kırmızı-mor olarak basılmış elma motiflerinden oluşur. Bu yazma daha çok Sivas'ta, Zile'nin aşiret köylerinden Almus ve Reşadiye'de kullanılmaktadır. Elma motiflerinin biçimsel olarak tam yuvarlak olanı *aynalı* ya da *kömüş gözü* olarak da adlandırılmaktadır. Elmalı

desenin bozularak değiştirilmiş şekli Tokat yarım elmalısıdır. Renkleri ayındır ancak elma motifleri daha küçük ve bozuk şekiller halindedir (Türker, 1996:27-28).

Bursa da genç kızların baş giyiminde de bu motifi görmek mümkündür. Bursa'da genç kız başlıkları yüksekçe olup, doğal yün renginde veya kırmızı yünden örülen bir çeşit festir. İç kısmından mukavva ile sertleştirilir. Tepesi oldukça sık boncuklarla işlenir. Başlığın çevresine *almalı* veya *alyanak* denilen, siyah üzerine kırmızı elma motifli yazma bağlanır. Başlığın ön kısmına çeşitli motiflerde renkli boncuklarla bezenmiş mendiller takılır. Mendilli başlık, düğün veya bayram törenlerinde takılır. Başlığın iki yanında renk renk yünlerden yapılmış toplar bulunur. Bunlara beyaz boncuklar ve karanfiller dizilir.

Sivrihisar yöresi geleneksel kadın giysileri arasında Sarka adı verilen kadifeden yapılan giyim elemanının süslemelerinde bitkisel motiflerden dal, kıvrık dal, tomurcuk, lale, yaprak, *elma motifi*, yonca kullanılmaktadır (Kancan, 1998).

Osmanlı kadın giysilerinde kullanılan başörtüsü, elmalı motifli *kandilli* yazması, uçlarına elma çiçeği nakşedilmiş elma ve çiçek motifli yazmalar, İstanbul'da ve Anadolu'da gelinlerin duvağı ve başörtüsü olmuştur. Anadolu medeniyetleri, Bizanslılar, Selçuklular, Oğuz Boyları ve Osmanlı İmparatorluğu mozaığı içinde oluşan bu giyim kuşam sanatı halkın, köylünün, Türkmen'in, Yörük'ün katkılarıyla yaratılan çok sesli bir senfoni gibidir. Günümüze kadar gelen bu sanat eserleri bize çeşitliliğin, renklerin, el becerisinin ve kültür zenginliğinin örneklerini sergilemektedir (Tansuğ, 2003).

Taş işlemeciliği sanatının örneklerinden olan mezar taşlarında da elma motifini görmek mümkündür. Karaca Ahmet ve Eyüp Mezarlığında bulunan mezar taşlarında muhtelif asırlarda yapılmış hayat ağacının çeşitli *elma ağacı*, bahar açmış ağaç vb. varyasyonlarını bulmak mümkündür. Hangi meyvenin olursa olsun, hayat ağacı, ebedî hayatın, huzurun, güvenin habercisi, cennetin, huzurun sembolüdür. Hayat ağacının dallarında bulunan meyveye benzer yuvarlaklar, güneş-ay ve yıldızları sembolize eder. Hayat ağacı dalında bulunan yuvarlaklar, *Kızıl Elma* olarak da yorumlanmış, Ziya Gökalp döneminde bir ideal olmuştur (Bayram, 1990).

Bakır ürünlerin süslemelerinde de elma motifine rastlanmaktadır. Çorum yöresi bakır eşyalarından, kapaklı bakır tabakların kenar süslemelerinde elma motifi, saplı tek meyve ve meyvenin sapından çıkan tek ya da çift yaprak olarak tasvir edilmiştir. Samsun'un Vezirköprü İlçesi ve Amasya el işlemeli bakır semaverleri ile ünlü olup, bakır semaverlerin motifleri arasında elma ve kiraz motifleri yaygın olarak kullanılmaktadır.

7. SONUÇ

Elma kelimesi bir meyvenin isminden ziyade Türk Kültüründe değişik motifler üstlenerek zamanla kutsallık kazanmıştır. Elma, nar, ığde gibi bazı meyve ağaçlarıyla meyvelerin kut, bereket, uğur getirdiğine inanılırken incir gibi bazılarının da uğursuzluk, kutsuzluk getirdiğine inanılmıştır. İnsanoğlu, çevresindeki diğer canlı ve cansız varlıklarda olduğu gibi, meyve ağaçlarıyla onların meyveleriyle de özel bir ilişki geliştirmiştir. İnsan hayatının doğum, evlilik, ölüm gibi hemen her aşamasında belirleyici bir konuma sahip olan meyve ağaçları ve onlara ait meyveler, insanların geleceğine dair olumlu ve olumsuz mesajlar içerdiğine inanılan rüyaların sembol dilinin gelişmesine de önemli katkılarda bulunmuştur.

Yaratılış mitleri, destanlar, halk hikâyeleri, masal ve efsanelerde meyvelerden elma doğurganlığın simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan literatür taramalarına göre elma ayrıca, gençlik, ölümsüzlük, erkek çocuk, murat, soyun devamlılığı, güzellik, bekaret, verimlilik, ebedîlik, gençlik, kuvvet, sağlık, sevgi, yaşam, bağlılık, barış, iyi niyet ve hatta inancı yani sembolize etmektedir.

Mimaride elma, dekorasyona yönelik olarak duvar ve tavanlarda kalem işi, alçı süsleme, rölyef tarzında taş süsleme, çini, ahşap yontu, metal süslemeler ve mozaik süslemelerde, eserin yapıldığı dönemin sanatsal özelliklerini yansıtan genellikle naturalist üslupta karşımıza çıkmaktadır. Elma, köşk, çeşme, cami gibi mimari eserlerin süslemelerinde genellikle cennetin, bolluğun sembolü olan elma ağacı ya da tabak içerisinde tasvir edilmiştir. Kendi formuyla, kendi rengiyle ya da yuvarlak bir şekilde sembolize edilerek desenlerde yardımcı, tamamlayıcı motif olarak kullanılmıştır. Taş süslemelerde, bitkisel motiflerin bezeme ögesi olarak kullanılması Orta Asya kültürlerine kadar uzanmaktadır. Türk

sanatında bitkisel süslemeye yönelmenin başlıca sebebi İslam dinindeki figür yasağı olmalıdır. Selçuklu ve Beylikler döneminde girift ve arabesk kompozisyonlar oluşturan bitkisel süslemeler Lale Devrinden sonra daha gerçekçi biçimlerde kullanılmıştır.

Minyatürlerde genellikle tabak veya sepet içerisinde, sarı, kırmızı meyve ya da çiçek açmış ağaç tasviri olarak yer almıştır. Kompozisyonda minyatürün konusunu tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir.

Güzel kokusu, rengi, biçimi nedeniyle elma, dokumalara motif olarak girmiş, desenlere adını vermiştir. Elma, Osmanlı saray kumaşlarında ve Anadolu işlemlerinde, halı ve kilim dokumalarda, el örgülerinde, yöresel giysilerde, yazmalarda elma ağacı, elma meyvesi, çiçekli elma dalı şeklinde doğadaki görünüşleri ile ya da stilize formda tasvir edilmiştir. Mezar taşlarında yontu ve rölyef tarzında hem ağaç, hem meyve, bakır işlerinin süslemelerinde yapraklı meyve olarak stilize veya naturalist formda kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- AÇA, M., (2005). **Türk İnanış ve Düşünüş Sistemlerinde Meyve**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.
- AKAR, A. ve KESKİNER, C., (1978). **Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif**, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları:2, İstanbul.
- ALP, K. Ö., (2009). **Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş**, Eflatun Yayınevi:8, Ankara.
- ALTUN, I., (2008). "Türk Halk Kültüründe Elma". **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 3/5 Fall.
- ALTUN, G., (2003). "Türk İşlemeleri ve Örgü Sanatları'nın Genel Özellikleri Konya İl Merkezinde Bugünkü Durumları ve Konya Ekonomisine Katkıları", **Ulusal I. Konya Ekonomisi Sempozyumu**, Konya.
- ANONİM, (1992). **Turkish Handwoven Carpets Catalog**, No:1, THC Pattern Code.
- ANONİM, (1998). **Turkish Handwoven Carpets Catalog**, No:2, THC Pattern Code.
- ANONİM, (2001a). **Türk Oyaları Kataloğu**, Kod:117, 118, Cilt:1, 76, 77
- ANONİM, (2001b). **Türk Oyaları Kataloğu**, Kod:029, 030, 290, 291, 337, Cilt:2, 32, 170, 196
- AREL, A., (1975). **18. Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İ. T. Ü. Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul.
- ATASOY, N. ve RABY J., (1989). **Iznik, The Pottery of Otoman Turkey**. Alexandria Pres. London.
- BARIŞTA, Ö., (1999). **Osmanlı İmparatorlu Dönemi Türk İşlemeleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2342, Sanat Eserleri Dizisi: 253, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- BARIŞTA, Ö., (2005). **Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları**, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:3045, Sanat Eserleri Dizisi; 452, Kozan Ofset, Ankara.
- BERKER, N., (1980). "Türk El İşlemelerinde Semboller". **Sanat Dünyamız**.
- CÖMERT, Ü. M., (1998). "Selimiye Camii Süslemeleri", **Kültür ve Sanat**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Edirne Özel Sayı, Eylül Sayı:39.

DENİZ, B., (1987). "Yöre Özellikleriyle Yozgat Kilimleri". **VIII. Milletlerarası Türk Sanatı Kongresi Bildirileri**, Ankara.

EBERHARD, W., (2000). **Çin Simgeleri Sözlüğü**, Kabalıcı Yayınevi:161, Başvuru Dizisi:7. İstanbul.

ERGUN P., (2004). **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları:305, Bilimsel Araştırmalar Dizisi:6, THK Basımevi, Ankara.

ERKMAN, F., (1987). **Göstergebilime Giriş**, Alan Yayıncılık, İstanbul.

ERSOY, N., (2007). **Semboller ve Yorumları**, Dönence Basım-Yayın, İstanbul.

ESİN, E., (2003). **Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler**, Kabalıcı Yayınları.

ETİKAN, S., (2008). "Seccade Halılarda Kullanılan Bazı Motifler ve Bu Motiflerin İslam Sanatında Yeri", **Uluslararası 38. ICANAS Kongresi**.

GÜLTEKİN, R., E., (2008). "Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Meyve Motifleri Ve Mimaride Değerlendirilmesi", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 3/5 Fall.

GÜRSU, N., (1988). **Türk Dokumacılık Sanatı – Çağlar Boyu Desenler**, Redhouse Yayınları, Çeltüt Matbaası, İstanbul.

KANCAN, D., (1998). **Sivrihisar İlçesi Geleneksel Kadın Giyim-Kuşam Özelliklerinin İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Gazi Üniversitesi, Ankara.

KARAÇOBAN, N., (2002). **Günümüze Değın Bergama Sergeni**, Bergama Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları. Çağdaş Matbaacılık. İzmir.

KARAHAN, R., (1998). "Konya Ereğli Yöresinde Beğdik Adıyla Bilinen Bir Grup Türk Kilimi". **Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri**. 27-31 Mayıs 1996 Kayseri. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. Ankara.

KIRZIOĞLU, N., G., (1999). "Yazılı Bardız Kilimi", **Erdem Dergisi Halı Özel Sayısı**, II. Cilt:10, Sayı:29. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Dumat Ofset, Ankara.

ÖGEL, B., (1991). **Türk Kültür Tarihine Giriş**, 2. Cilt. TC Kültür Bakanlığı Yayınları:638, Kültür Eserleri Dizisi:46. Başbakanlık Basımevi, Ankara.

ÖGEL, B., (2003). **Türk Mitolojisi**, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu, VII. Dizi, Sayı:102, Ankara.

ÖGEL, B., (2006). **Türk Mitolojisi**, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu, VII. Dizi, Sayı:102, Ankara.

TANSUĞ, S., (2003). "Osmanlı Kadın Giysileri", **Skylife**, Nisan.

TANSUĞ, S., (2006). "Anadolunun Gelin ve Güveyi", **Skylife**, Temmuz.

TAYLOR, R., (1993). **Ottoman Embroidery**, Turkish Ministry of Culture Publications No:1432, Ankara.

TSAREVA, E., (2003). "Thirty Rug Masterpieces from the Collection of S. M. Dudin, Part I, Part IV", **Oriental Rug Review**, Vol 11/1, www.rugreview.com, Erişim tarihi: 24.12.2003

TÜRKER, K., (1996). **Ağaç Baskı Tokat Yazmaları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:347, Sanat Dizisi:47. Ankara.

SAKAOĞLU, S., (2003). **101 Türk Efsanesi**, Ankara.

ŞİMŞEK, E., (2008). "Ölümsüzlük İlacı Elma", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 3/5 Fall.

USAL, A., (2006). **Selimiye Camii**, Edirne Vergi Dairesi Başkanlığı Yayınları:25, Edirne.

ÜNAL, Ş., (1995), **Anatolian Kilims**, II. Cilt, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.